

Jože Horvat

Literatura po pretečenem roku

V zadnjem času sem bral nekaj spisov o literaturi, ki so bili po eni strani presenetljivi, po drugi pa nikakor. Naj takoj povem: šlo je za trditve, poenostavljeno rečeno, da je literatura nekaj, kar danes nima nobenega pomena, saj ne izraža več najbolj realnih življenjskih občutij in značaja družbe, ne pomaga bralcu ali bralki pri reševanju psiholoških problemov; to velja tako za staro kot za dandanes nastajajočo literaturo in še punk ima večjo družbeno vlogo kot sodobna leposlovna tvornost.

Sveda, vse to ni nič kaj zelo novega. Odkar je Hegel zapisal, da je umetnost (v primerjavi z religijo in znanostjo) za potrebe duha "nekaj preteklega", so se pri različnih mislecih in njihovih pristaših zbuiali veliki dvomi o smiselnosti pisanja; nekateri novejši so celo prišli do očitka, da je nekaj otročjega, nekateri psihiatri pa, da ne odraža stanja duše. Ta čas se kastracija pomena literature samo nadaljuje, pravzaprav stopnjuje, pri čemer pišejo o tem – v skladu z "demokracijo", ki je prevzela javne glave – tudi tisti, ki literature sploh niso nikoli resno prebirali, kaj šele študirali. Tovrstno pisanje o njej je tako mešanica neznanja, zavisti, topočutja, nasilnosti in neokusa, da ne naštevam naprej. Toda tako je pač v tem času, ki se mu je posrečilo, da vsak dan sproducira daleč več prerokov in čudodelnih znanstvenikov kot navadnih ljudi.

Vsekakor pa je treba reči, da je za velik del literature, tako pretekle kot sodobne, ugotovitev o njeni brezvrednosti na mestu. Izjeme so maloštevilne. Ker ni ravno natančno zapisano, koliko škarta je recimo nastajalo v sivi davnini, lahko domnevam, da so take stvaritve nastajale vzporedno z genialnimi, pri čemer je bilo izhodiščno nemara več drugih kot prvih. S tokom zgodovine se zdi, da je prevladala proizvodnja ničvrednih in se zmanjšala proizvodnja genialnih del. Za to

nimam nobenega materialnega argumenta, ki bi ga odkril v kaki prastari knjigi; to pravim zato, ker se zdaj zdi, da v povodnji spačkov in mediokritetnih izdelkov vedno bolj to-nejo genialni – še več, da se ti nad vodo obdržijo denimo leto dni, potem pa jih požre milost pozabe. Zelo redek je obraten proces, da bi se namreč iz brezimja odpada kot kak feniks dvignil tekst, ki bi bil nekoč krivično spregledan in bi zdaj zaživel kot vrhunska reč. Torej lahko zapišem, da je danes v obtoku iz glave v glavo veliko več literature, ki opravičuje njeno globoko devalvacijo, kot pa tiste, ki bi imela pravico do nasprotnega.

Je pa res, da je zgodba v resnici malo bolj zapletena ... Tisti, ki literaturo omalovažujejo, pač ne ciljajo na njene spodnje sloje, torej na knjige enodnevnice in slabe avtorje, ampak na njene vrhove, na njeno zgornjo knjižno vrsto. Ta je bila adoracije deležni "cvet nacije" in njen smisel. Oba sta pognala tudi iz občutja publike, ki ju je obkrožala in omo-gočala. A stara publika se je zamenjala; danes ne gre več za publiko kulture in šole, ampak množičnih medijev, popa in športa. Njeno občutje sveta literature ne potrebuje. Temu se je pridružilo spoznanje malodušnih literatov, ki je znano že vsaj dve desetletji in po katerem je "teorija uničila roman". Seveda je teorija po Heglu in od njega dalje nadkriljevala literaturo nasploh, a v zadnjih desetletjih je dosegala nove vzpone in vrhove; razkrivajo se v sintagmah o "koncu zgodovine", "koncu subjekta", "koncu avtorja" in drugimi, s smrtjo Boga pri znanem starejšem filozofu. Novo občutje časa in nove filozofske struje so tako pisce preganjale s terena, ki je nekoč pripadal literaturi: roman naj bi bil in postal samo brezvezen čvek, ki ne more več mikati niti normalnih, kaj šele inteligentnih ljudi, sploh pa ne več ustvarjati zgodovine ...

S tem je ilustrirana tudi misel, ki sem jo pred časom prebral v nekem prevedenem eseju v tej reviji; da namreč danes "literatura ni več žareče jedro kulture". V njej da ni več idej, ki bi potem v javnosti sprožale debato in terjale odgovore na bistvena vprašanja politike, gospodarstva in drugih dejavnosti, konstitutivnih za življenje in razvoj druž-be, nacije, države. Toda ali je to odkritje, ki lahko zanesljivo in za vedno govori spet o koncu še enega "nečesa"? Ali nismo vedno samo vzvratno govorili o "koncu" nečesa, ne pa pred njim? In ali potemtakem lahko govorimo o koncu današnjega dne in značaju njegove literature, čeprav se bo končal šele jutri? Morda pa se bodo debate, ki jih – sodeč po evropskih

feljtonih – srečujemo v javnosti, v nekem prihodnjem času izkazale za bolj produktivne, kot se zdijo danes?

Sam nisem nikoli verjel ne v Heglovo "pretečenost" literature ne v njeno poznejšo zastarelost ali konč(a)nost. Priznam, da je bila ta nevera najprej posledica študija v Heidelbergu, kjer moji profesorji na seminarjih ali predavanjih nikoli niso iskali potrditve za svoje teze v mišljenju filozofov. Literatura je bila sicer – predvsem romantična – vidik mišljenja, vendar literatura. Vem, da pozneje to prepričanje ni bilo več tako trdno, toda v mojih časih povsem veljavno. Nekateri najboljši študentje, tudi neredki pisci so na filozofe, kaj šele na psihologe (psihiatre) gledali kot na nekakšne sicer velike kalibre, ki pa se s pesniki ne morejo kosati. Heglov sodobnik Goethe je bil zgled za to in vedelo se je, kako samozavestno je v *Faustu* filozofijo pometel v kot. Nezaupanje v literaturo je začelo prihajati iz druge smeri: kolikor bolj so se širili študentski nemiri in demonstracije, toliko bolj je tedaj še nesmrtna dama pisave v očeh upornikov postajala institucija in vzvod oblasti, zato so bili do nje vse bolj nezaupljivi, dokler se v pozni pomladi 1968 ni zgodilo nekaj – kot se mi je videlo kasneje – usodno simbologa: blokirali so predavanja o Hölderlinu, profesorja Henkla pa denuncirali kot "nebeščana, ki se sprehaja zgoraj v svetlobi na mehkih tleh" (parafraza začetka Hiperionove pesmi usode), ne méni pa se za socialno in politično mizerijo "spodaj". Seveda to še ni bila radikalna demontaža vsakršnega smisla literature, temveč strast po njeni angažiranosti oziroma vpetosti v revolucioniranje potrošniških množic, a ne s tradicionalnimi, ampak v skladu z Adorновimi (deloma Marcusejevimi) filozofsko-estetskimi zahtevami – z modernimi jezikovnimi sredstvi.

A devalvacija se ni nadaljevala iz te smeri; prihajala je od znanilcev in nosilcev prej omenjenih "koncev". Zadeva je bila razmeroma akademska, zaprta v univerzitetne kampuse, dokler se liberalna scena ni skrajno demokratizirala in so se njihovi poganjki sčasoma lahko selili in ukoreninili po vodilnih mestih v mnogih ustanovah in medijih, medtem ko se je literarna produkcija menda povsod povečevala. V kontroverzni koeksistenci danes sobivajo nekatere sijajne knjige in zaklinjevalci njihove zastarelosti in odvečnosti. Pri tem pa moram reči, da zanikovalci svojih kriterijev za zanikanje ne izvajajo iz same literature, ne pretekle, še manj sodobne. Če natančneje pogledam, jih kar razumem; literarni obrat jih skorajda ne producira; literarne interpretacije so v krizi

že najmanj dve desetletji. Mnogi seminarji, kjer bi bilo mesto zanje, so dandanes bolj tehnološke razklepalnice tekstov, v boljših primerih deskripcije z modno frazeologijo, nikakor pa ne ognjišča z analizami in debatami čutenjsko-miselnih plasti literarnega tkiva. Na zunaj, v medijih, se to odraža v besedičenju, ki bi se prilegalo slehernemu besedilu, zamenjati bi bilo treba le besedne rede stavkov in poudarke besedja. S tem se knjigo naredi drugič: seveda prav takšno, da se jo lahko elegantno pogreša, saj v sedanost ne posega več, kaj šele, da bi imela v sebi kaj "žarljivega".

Kaj naj bi se torej od "stroke", pripadajoče literaturi, naučili tisti, katerih naloga bi bila razkrivati njeno poetsko-miselno vrednost? Ugibati ni treba; ker pomoči ni zmožna matična veda, se zatekajo k stranki, ki jo ponuja, čeprav dvomim, da je filozofija spregovorila o literaturi za tovrstne namene. Njeno misel o literaturi, do nje še tako nevljudno, lahko berem kot raziskavo mišljenjske matrice te dobe, zato njenih sklepnih ugotovitev najbrž ni mogoče kar zakupiti kot praktikable v banalnem življenju.

A prav to se dogaja. Vendar, če se dobro pogleda, je očitno, da v literaturi ne vidijo mrtvega ognja ali praznine njeni vsebinski sopripadniki, ampak v glavnem njeni obstranci, in če se pogleda še bolje: njeni nepoznavalci, ljudje z drugih vej, ki svoje razloge za napade le zavijajo v besednjak, ki naj bi pripadal literaturi, torej v argumente s področja filozofije. Pri pozornejšem branju se izkaže, da prihajajo v glavnem s področij, ki z družbenih margin agresivno silijo k središču, k institucijam oblasti, v njeno simbolno rezidenco elite – gre za tisto, kar je bilo nekje zapisano kot: tudi punk hoče, da se ga prizna kot državotvorno umetnost. Njegovo napredovanje k "prestolu" poteka tako rekoč manifestativno, v stilu spektakelske burke, kjer se sodi literaturi in občinstvu nazadnje sporoča: *Cesar je gol!*

Torej konec literature? Stvar preteklosti? – Napoved je še vedno videti precej prenagljena in po moje neprepričljiva. Vsaj z vidika skromnosti, o kateri me uči literatura, ki v svojih vizijah ne operira z epohami, ampak, ja, z dnevi, se pravi z zmerom ogroženim posameznikom, katerega vek mine "kakor dih". Tako se mi zdi, da se je motil že stari "maître penseur", kolikor je literaturi v okviru umetnosti pripisal podpomen, katerega v modernem času mnogi vidijo še manjšega; v to me je prepričevala sama literarna praksa, v novjšem času pa o tem govori pojem "svetotvornost poezije"; z vidika enega samega življenja je to po mojem nekaj

najvišjega, kar se v življenju lahko zgodi človeškega. Dvomim, da se znanost, ki pa je polje najvišjih potreb duha, lahko izkaže z izumi tovrstne moči. Seveda nikakor ne morem spodbijati njenih epohalnih odkritij, toda čim bolj so veličastna, tem bolj so dvorezna in nevarna. V sebi nosijo klice katastrofe, ki je lahko usodna za ves planet, ne samo za eno ali dve živi bitji. Ker se ve, o čem govorim, lahko samo dodam: nobena dejavnost – ustvarjalnost – se tudi v modernih časih tako intenzivno ne ukvarja s temo, s katero se je literatura od Gilgameša naprej in ji je vede ali ne zavezana tudi danes. Za svojo rabo ji pravim pretresljivost življenja. Kolikor se zgodbo človeške eksistence dojema drugače, se drugače pojmuje tudi literaturo, od tod pa izvira tudi drugačno spisle o njej.

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik 67, številka 5–6, 2003

Izdajatelj
Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA

Naslov uredništva
SODOBNOST
Cankarjeva založba
Hribarjevo nabrežje 13
1512 LJUBLJANA

Telefon 01 200 41 02
sodobnost@cankarjeva-z.si

Naročila in reklamacije
Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA
Telefon 01 230 26 95,
080 11 08

Tisk
TISKARNA LJUBLJANA d.d.
ISSN 0038-0482

Oblikovanje ovitka
Jani Bavčer, ARSENAL,
sodelavec Gregor Vovk

Glavni urednik
EVALD FLISAR
evald.flisar@guest.arnes.si

Uredniški svet
Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Jože Horvat
Marko Kravos
Meta Kušar
Feri Lainšček
Katarina Majerhold
Tone Peršak
Dušan Šarotar
Igor Škamperle
Vesna Jurca Tadel
Lucija Stepančič
Veno Taufer
Milan Vincetič
Ciril Zlobec

Lektorica
Metka Peserl
metka.peserl@volja.net

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure
v pisarni uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Letna naročnina
z 20 % popustom
za redne naročnike
9800 SIT.

Cena te številke
v prosti prodaji
2000 SIT.

Cena za naročnike
v tujini USD 125
ali protivrednost
v drugi valuti.

Revija izhaja
ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi
stališča glavnega
urednika ali članov
uredništva.